

שיעור ד

לאור הנר... שאור הנר יפה לבדיקה

(פסחים ב ע"א; ד ע"א; ז ע"ב - ח ע"ב)

- א. שאור הנר יפה לבדיקה
  - ב. בדיקת בתחילת הלילה ובאמצעות נר, בדיקה באכסדרה
    1. רש"י
    2. רמב"ם
- סיכום

א. שאור הנר יפה לבדיקה

במשנה (ב ע"א) נאמר:

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר.

במשנה מופיע התאריך מתי יש לבדוק חמץ - "אור לארבעה עשר" בניסן, ובאמצעות מה ובאיזה אופן יש לבדוק - "לאור הנר".
בתוספתא (א, א) מופיעה ההלכה שבמשנה, ועוד תוספת:

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר. אין בודקין לאור החמה, ולא לאור הלבנה, אלא לאור הנר. לפי שבדיקת הנר יפה מרובה.¹ אף על פי שאין ראייה לדבר, זכר לדבר "והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות" (צפניה א, יב), ואומר: "נר ה' נשמת אדם" (משלי כ, כז).

על דברי המשנה שבודקים את החמץ אור לארבעה עשר, שאלה הגמרא (ד ע"א) מדוע מוקדם כל כך? הלוא יכלו לקבוע שיבדקו ביום ארבעה עשר בתחילת השעה השישית, ולאחר מכן ישרפו את החמץ לקראת סוף השעה השישית בזמן ביעור חמץ. כמו כן שאלה הגמרא, אם מצד "זריזין מקדימין למצוות" יש לקבוע לבדוק בבוקרו של אותו יום? תשובת רב נחמן בר יצחק:

---

1 הגר"א תיקן את הנוסח שבתוספתא בהתאם לנוסח שבגמרא (פסחים ז ע"ב - ח ע"א): "אין בודקין לאור החמה, ולא לאור הלבנה, ולא לאור האבוקה, אלא לאור הנר, מפני שאור הנר יפה לבדיקה". מכאן ואילך נצטט את התוספתא בהתאם לתיקון הגר"א.

אמר רב נחמן בר יצחק: בשעה שבני אדם מצויין בבתיהם, ואור הנר יפה לבדיקה.²

רב נחמן בר יצחק השיב שחכמים קבעו לבדוק אור לארבעה עשר בניסן, כי זה הזמן שבני אדם מצויים בבתיהם. בנוגע לבדיקה באמצעות נר, כאמור נימוק זה כבר מופיע בתוספתא ורב נחמן בר יצחק ציטט את הכתוב בה, אם כי באופן קצת שונה. מדברי רב נחמן בר יצחק הסיק אב"י שאין להתחיל לימוד קבוע בתחילת ליל ארבעה עשר בניסן, שמא הלומד או הלומדים יימשכו אחר הלימוד וישכחו לבדוק חמץ. בתוספתא נזכרו פסוקים שמהם למדו שחיפוש הוא לאור נר, ואמוראים בגמרא (ז ע"ב) האריכו להסביר את הלימוד גם מפסוקים נוספים (לא נעסוק בלימוד מהפסוקים).

בהמשך הגמרא (ז ע"ב - ח ע"א) הובאה התוספתא שבה נאמר שאין בודקים חמץ לאור החמה, ולא לאור הלבנה, אלא לאור הנר מפני שהוא יפה לבדיקה. בנוגע לאמור בתוספתא שאין בודקים לאור חמה, שאלה הגמרא:

האי אור החמה היכי דמי?

אי נימא בחצר, האמר רבא: חצר אינה צריכה בדיקה, מפני שהעורבין מצויין שם.

אלא באכסדרה, האמר רבא: אכסדרה לאורה נבדקת!

לא צריכא, לארובה דבחדר. ודהיכא? אי לבהדי ארובה היינו אכסדרה? אלא לצדדין.

האפשרות הראשונה שמדובר על בדיקת חמץ בחצר - נדחתה, מאחר שרבא אמר שאין צורך לבדוק בחצר, כי עורבים בוודאי כבר אכלו את החמץ. אחר כך הסבירה הגמרא שמדובר על בדיקת חמץ באכסדרה - טור של עמודים המקיף חצר או רחבה, ובין העמודים אין קירות, והמקום פתוח והשמש מאירה בו. על כך השיבה הגמרא שאכן על אכסדרה אמר רבא: "לאורה נבדקת". ניתן לבדוק אותה ביום לאור החמה, ואין צריך לבדוקה בלילה לאור הנר. אלא שמדובר בארובה, שדרכה נכנס אור השמש לחדר, ומדובר באור שמופיע בצדדים של חור הארובה, שם החמה איננה מאירה כמו באכסדרה, ועל מצב כזה נאמר בתוספתא שאין בודקים לאור החמה. אך מתחת לחור הארובה ממש, שם החמה מאירה, הרי זה כמו אכסדרה, ואין צורך לבדוק לאור הנר

2 בביאור משמעות דברי הגמרא בעניין "זריזין למצוות" ראה בשיעור ג: זריזין מקדימין למצוות ולבדיקת חמץ.

בלילה אלא ניתן לבדוק ביום. יוצא אפוא שיש מקומות שבהם יש צורך לבדוק את החמץ, אך ניתן לבדוק לאור היום. יש גם מקומות שבהם אין צורך לבדוק, כמו חצר, ובהמשך תדון הגמרא במצבים נוספים שאין בודקים בהם - מפולת, מקום סכנה ועוד. הגמרא גם דנה בשאלה מדוע בודקים לאור נר ואין בודקים לאור אבוקה?

אמר רב נחמן בר יצחק: זה [הנר] יכול להכניסו לחורין ולסדקין, וזה [האבוקה] אינו יכול להכניסו לחורין ולסדקין.
רב זביד אמר: זה [הנר] אורו לפניו, וזה [האבוקה] אורו לאחוריו.
רב פפא אמר: האי בעית [האדם] שאוחז באבוקה פוחד שמא יישרף הבית, והאי לא בעית [האדם] שאוחז בנר אינו חושש לשריפה ולכן יבדוק כראוי.
רבינא אמר: האי משך נהורא [הנר - הלהבה יציבה], והאי מיקטף איקטופי [שלהבת האבוקה קופצת ונפסקת].

הסברו של רב נחמן בר יצחק שונה מהסבריהם של האמוראים האחרים. לפיו ההבדל הוא ביכולת הבדיקה בחורים ובסדקים. לפי האמוראים האחרים ההבדל הוא בנוחות או בקשיים בשימוש בנר ובאבוקה. מיקום אלומת האור לפני הנר או אחרי האבוקה, וכן החשש בעת השימוש בנר או באבוקה, והנוחות או הקושי בשימוש בנר ובאבוקה.³ יש לציין שגם בירושלמי (א, א) הסביר רב שמואל בר רב יצחק באופן דומה לרב נחמן בר יצחק. הירושלמי דן בשלוש שאלות: למה בודקים לאור הנר? למה בודקים באמצעות נר בלילה? ולמה אין בודקים לאור אבוקה?

למה לאור הנר? אמר רב שמואל בר רב יצחק: מפני שהנר בודק כל שהוא.
למה בלילה? אמר ר' יוסה: שאין בדיקת הנר יפה אלא בלילה.
ר' מנא לא אמר כן: "ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם" (שמות יב, יז) עשה שיהו היום והלילה משומרין...
ר' ירמיה אמר רב שמואל בר רב יצחק בעי: מהו לבדוק לאור האבוקות?
מה צריכא ליה מפני שאורן מבליח.
ר' שמואל בר רב יצחק כדעתיה, דר' שמואל בר רב יצחק אמר: מפני שהנר בודק כל שהוא.
אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר "והיה ביום ההוא אחפש את ירושלים בנרות" (צפניה א, ב).

3 גם ההלכות הבאות בעניין שוכר ומשכיר בליל י"ד בניסן - על מי מוטל לבדוק החמץ, חזקה שהבית ברוק או לא, ומי נאמן להעיד על בדיקת חמץ ומי לא - נאמרו על ידי רב נחמן בר יצחק.

רב שמואל בר רב יצחק השיב את אותה תשובה לשתי שאלות: בודקים לאור הנר ולא לאור אבוקה, "מפני שהנר בודק כל שהוא". אלומת הנר מאירה בחורים ובסדקים קטנים.

בסוגיית מועד בדיקת חמץ לאור הנר ובטעמי ההלכות, וכן בבדיקת חמץ באכסדרה, נעין בעיקר בדברי רש"י ובדברי הרמב"ם.⁴

ב. בדיקה בתחילת הלילה ובאמצעות נר, בדיקה באכסדרה

1. רש"י

על דברי רב נחמן בר יצחק שציטט את דברי הברייתא "ואור הנר יפה לבדיקה" (ד"א), כתב רש"י (ד"ה ואור הנר יפה לבדיקה):

בלילה. אבל ביום מחשיך. ואם תאמר יבדוק לאור היום? הא ילפינן לקמן (ז"ב) מ"חיפוש" שמצותו בנר.

מרש"י ניתן ללמוד כמה פרטים:

- א. בדיקת חמץ "מצותו בנר" ובלילה.
- ב. בדיקת חמץ ביום לאור הנר איננה טובה, כי הנר מחשיך.
- ג. אין בודקים חמץ ללא נר באור היום, מפני שבהמשך למדו בגמרא מפסוקים ש"חיפוש" הוא לאור נר. רש"י (ז"ב ד"ה זכר) ציין שהפסוקים שלמדו מהם הם אסמכתא ואינם ראייה ממש.

בסוגיית הגמרא (ז"ב - ח"א) שדנה בדברי התוספתא "אין בודקים לאור אבוקה אלא לאור הנר, מפני שאור הנר יפה לבדיקה", כתב רש"י (ד"ה מפני שאור הנר): "לקמיה מפרש מאי מעליותא מאבוקה". בעניין מועד בדיקת חמץ הסביר רש"י (ד"א, ד"ה ואור הנר יפה) מדוע טוב לבדוק חמץ לאור הנר בלילה ולא ביום - ביום הנר מחשיך, ואילו כאן הסביר רש"י שאור הנר יפה לבדיקה לעומת אור של אבוקה. בנוגע לאכסדרה הסביר רש"י (ח"א ד"ה לאורה נבדקת): "לאור שלה נבדקת, ואין צריך להביא לה אור הנר בלילה, אלא בודקה ביום". אכסדרא נבדקת ביום,

4 ראשונים נוספים ובעקבותיהם גם פוסקים (טור ושו"ע או"ח סי' תלג, א ונו"כ) עסקו בהרחבה בסוגיה זו, וחלקם גם התבססו בפירושיהם ובפסקיהם על דברי הירושלמי (א, א) בסוגיה. כאמור, אנו נעיין בדברי רש"י והרמב"ם בסוגיה, שהתבססו רק על האמור בבבלי ולא בירושלמי. מפרשים נוספים עסקו גם הם בביאור דברי רש"י והרמב"ם והבינו אחרת את דבריהם ממה שייכתב להלן.

באמצעות האור שבה, ואין צריך לבדוקה בלילה. ביום היא כנראה תיבדק ללא נר, כי כבר הסביר רש"י שגם ביום מחשיך.

רש"י לא כתב באיזה יום האכסדרא נבדקת לאורה, אם ב"ד בניסן או אף ב"ג בניסן. כמו כן לא ברור מה כוונת רש"י "ואין צריך להביא לה אור הנר בלילה" - מה העניין של צורך? הרי בדיקה לאור נר בלילה היא תקנה של חכמים, ולא בגלל צורך כלשהו. רש"י היה צריך לכתוב משהו מעין: 'ואין מצוה לבדוק בלילה'. כמו כן, מה בכך שאכסדרה יכולה להיבדק לאורה ביום, הרי יש מרכיב נוסף בתקנה של בדיקת חמץ שיבדקו אור לארבעה עשר בשעה שבני אדם מצויים בבתיהם. נעניין בדברי הפרי חדש והפני יהושע על דברי רש"י הללו. הפרי חדש (או"ח סימן תלג, א) ציטט את דברי רש"י על אכסדרה, וכתב:

ואינו נכון. דהא לעיל (ד ע"א) פרכינן "ונבדוק מצפרא?" ומשנינן "בשעה שבני אדם מצויים בבתיהם". והרי"ף (ד ע"א מדפי הרי"ף) שהביא ברייתא דאין בודקין לאור החמה ואח"כ כתב "דאכסדרה דנפיש נהוריה בודקין אותה אפילו לאור החמה" לא קשיא, דהא על כרחך ברייתא דאין בודקים לאור החמה מיירי במי שלא בדק ליל י"ד וכדאוקמוה בירושלמי (שם). ואהא קאמר הרי"ף דאכסדרה בודקים אותה אפילו לאור החמה. אבל לעולם שגם עיקר בדיקת מצות האכסדרה היא גם כן בלילה לאור הנר, ולאפוקי מפירוש רש"י.

הפרי חדש חלק על רש"י. טענתו היא שדברי רבא שאכסדרה לאורה נבדקת, כוונתם היא שאם לא בדק את האכסדרה בליל י"ד בניסן לאור הנר, יכול לבדוק למחרת ביום י"ד בניסן לאור החמה ואין צורך בנר. רבא אמר את דבריו במצב של דיעבד, אבל ברור שיש לבדוק את האכסדרה לאור הנר בליל י"ד בניסן.

על הפרי חדש יש לשאול, הרי רש"י כתב במפורש: "ואין צריך להביא לה אור הנר בלילה, אלא בודקה ביום", מכאן שאין בודקים כלל בלילה? נוסף על כך, אם כדבריו, מה החידוש בדברי רבא, הרי כל מי שלא בדק בליל י"ד בניסן בכל מקום שחייב לבדוק, בודק ביום י"ד בבוקר, וכאמור במשנה (י ע"ב), ולזה מסכימים שם חכמים ור' יהודה.

הפני יהושע (ח ע"א) הסביר אחרת את דברי רש"י:

בפירוש"י (בד"ה לאורה נבדקת) "ואין צריך להביא לה אור הנר אלא בודק ביום" עכ"ל. לכאורה לשון "אין צריך להביא אור הנר" אינו מדויק. [1] שאם רצונו לומר שאינו צריך לבדוק בליל י"ד ורשאי להמתין עד יום י"ד, הוי ליה לפרש כן בהדיא. [2] ועוד דלשון רבא גופא לא משמע הכי. [3] ואף

במאי דקאמר דאור אכסדרה הוי בדיקה, אכתי לא ידענא שאין צריך לבדוק בליל י"ד בשעה שבני אדם מצויים? [4] ואפילו את"ל דכיון דאור אכסדרא עדיף טפי מאור הנר תו לא משכחינן להקל, משום טעמא דבני אדם מצויים, אכתי עיקר הדין חסר מדברי רבא.

לכך נראה דכוונת רש"י לפרש דברי רבא במאי שאמר אכסדרה לאורה נבדקת, היינו במה שנבדקת ביום י"ג ואין צריך להמתין עד הלילה כדי להביא נר. ואפילו לשיטת הסוברים בדביקה דיום י"ג אפילו לאור הנר לא מהני, היינו משום "דרגא בטיהרא לא מהני" (ע"פ חולין ס ע"ב),⁵ אפילו הכי באכסדרה שאורה רב רשאי לבדוק בי"ג, משום דאיכא תרתי למעליותא זרזי נקרא. כן נראה לי בכוונת רש"י, ובחנם האריך הפרי חדש והשיג על דבריו.

לפי הפני יהושע כוונת רש"י בביאור דברי רבא היא שאכסדרה יש לבדוק בי"ג בניסן, ואין צריך להמתין עד הלילה לבדוק באמצעות נר. על הסברו של הפני יהושע יש להקשות: מניין שכוונת רש"י שיש לבדוק באכסדרה בי"ג ניסן, והרי מועד זה אינו מופיע בדברי רש"י כלל? אם מצד "זרזין", וכי אדם שיבדוק ביום י"ב ניסן או קודם לכן, ייחשב זרזו יותר? כמו כן, ההנחה של הפני יהושע היא שהבדיקה ביום תהיה לאור נר, שהרי ציין שהמתנגדים יטענו "שרגא בטיהרא לא מהני". גם זה לא ייתכן בדברי רש"י. הרי רש"י כתב (ד ע"א ד"ה ואור) שאין בודקים ביום לאור נר, כי הוא מחשיך. נוסף על כך, הפרי חדש שאל על רש"י מה בענין בדיקה אור לי"ד ניסן בשעה שרוב בני אדם בבתיהם, וגם על פירושו של הפני יהושע יש לשאול את אותה שאלה.

נראה שכך יש להסביר את שיטת רש"י בכל הסוגיות שציינו לעיל: במשנה (ב ע"א) לא מופיע נימוק מדוע בודקים בליל ארבעה עשר בניסן. המילים: "לפי שאור הנר יפה לבדיקה" מקורן בתוספתא (א, א) והן נימוק לבדיקה בנר ולא באבוקה:

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר.

5 רש"י בחולין שם פירש (ד"ה שרגא): "נר בצהרים אינו מאיר".

6 גם הב"ח (או"ח סימן תלג) כתב: "לדעת רש"י... אף ביום י"ג יכול לבדוק באכסדרה לאור החמה אפילו לכתחלה". וגם על הב"ח יש לשאול אותה שאלה: מניין לומר כן, רש"י לא הזכיר כלל את האפשרות לבדוק ביום י"ג בניסן.

אין בודקין לאור החמה, ולא לאור הלבנה, ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר, מפני שאור הנר יפה לבדיקה.

הגמרא (ד ע"א) שאלה למה בודקים בלילה ולא ביום י"ד סמוך לביעור או מיד בבוקר בשל "זריזין מקדימין למצוות"? תשובת רב נחמן בר יצחק לשאלה זו היא ציטוט מהתוספתא: "ואור הנר יפה לבדיקה". כשחשוך בבית ובודקים באמצעות נר דולק, ומכוונים את אלומת האור המופק מהנר למקומות מסוימים ואף לחורים וסדקים, הבדיקה טובה ויעילה יותר, ולכן קבעו חכמים לבדוק בלילה שלפני פסח. רב נחמן בר יצחק למד שדברי התוספתא "ואור הנר יפה לבדיקה" מסבירים לא רק מדוע יש לבדוק לאור נר ולא לאור אבוקה, אלא גם מדוע קבעו לבדוק בלילה ולא בשעות היום. כך למד רב נחמן בר יצחק את התוספתא:

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר.
אין בודקין לאור החמה, ולא לאור הלבנה, ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר.
מפני שאור הנר יפה לבדיקה.

החידוש בדברי רב נחמן בר יצחק הוא שהמילים "מפני שאור הנר יפה לבדיקה" הן נימוק לשתי ההלכות שבתוספתא, ולא רק מדוע נר עדיף על אבוקה. המילים "אור הנר" מופיעות בתוספתא שלוש פעמים. פעמיים הן נזכרות בהקשר של ההלכה עצמה. בפעם הראשונה - "בודקין לאור הנר", ובפעם השנייה באופן חריף יותר - "אין בודקין... אלא לאור הנר" ולא באבוקה, ובפעם השלישית - בהקשר לנימוק ההלכות שבתוספתא.⁷

דברי רב נחמן בר יצחק בתחילת תשובתו "בשעה שבני אדם מצויים בבתיהם" נועדו להסביר מהו הזמן הטוב ביותר לבדוק בליל י"ד בניסן, בתחילת הלילה ולא במשך כל הלילה.⁸ לפי רב נחמן בר יצחק יוצא כך: בודקים בלילה ובאמצעות אור הנר - כי אור הנר יפה לבדיקה, בודקים בתחילת הלילה - כי אז האנשים בבתיהם.

7 רב נחמן בר יצחק העיד על עצמו: "אנא לא חכימאה אנא, ולא חוואה אנא, ולא יחידאה אנא, אלא גמרנא וסדרנא אנא, וכן מורין בני מדרשא כוותי" (פסחים קה ע"ב). "אלא גמרנא אנא - כך שמעתי בישיבה. וסדרנא אנא - מסדר שמועות לפני רבתי תמיד" (רש"י ורשב"ם שם, וברשב"ם שם גם פירוש אחר). ייתכן שכך פירשו את התוספתא הזאת בישיבתו, והוא ציין זאת כאן בעקבות הדיון בגמרא. ראה באור שמח, הל' שבת כט, יב, שפירש בדרך מחודדת את דברי רב נחמן בר יצחק הללו, שלפיו הם "המליצה הצחה אשר לא מצאנו כמוה בש"ס". ראה גם מגילה כח ע"ב ברש"י (ד"ה הי צנא) שרב נחמן בר יצחק ראה ערך חשוב בהסבר דברי התנאים.

8 ראה בשפת אמת (ד ע"א) שדן מדוע השיב רב נחמן בר יצחק את שתי התשובות הללו, ומה החידוש בכל אחת מהן.

כאמור לעיל, גם בירושלמי (א, א) נימק רב שמואל בר רב יצחק מדוע בודקים לאור הנר ומדוע אין בודקים באמצעות אבוקה, באופן דומה: "מפני שהנר בודק כל שהוא". אך דבריו אלה הובאו כהסבר שלו והם אינם ציטוט לשון התוספתא. רב נחמן בר יצחק פירש שדברי התוספתא "מפני שאור הנר יפה לבדיקה" מנמקים שתי הלכות.

רב נחמן בר יצחק עצמו פירט והסביר במקום נוסף את היתרון של נר על אבוקה (ח ע"א):

אמר רב נחמן בר יצחק: זה [נר] יכול להכניסו לחורין ולסדקין, וזה [אבוקה] אינו יכול להכניסו לחורין ולסדקין.

מדברי רב נחמן בר יצחק הללו ניתן גם להסיק שעיקר מטרת הבדיקה לדעתו היא למצוא חמץ שנמצא בחורים ובסדקים. אלומת אור שממוקדת בחור או בסדק, תאיר את המקום טוב יותר.

גם בהמשך הגמרא התייחס רב נחמן בר יצחק להלכה נוספת הקשורה לבדיקה בחורים ובסדקים. בגמרא (ח ע"א) נאמר:

תנא: אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק מפני הסכנה.

הגמרא דנה באיזו סכנה מדובר - סכנת עקרב או בשל מפולת. לאחר דיון אמר רב נחמן בר יצחק (שם ע"ב):

רב נחמן בר יצחק אמר: משום סכנת הנכרים, ופלימו היא. דתניא: חור שבין יהודי לארמאי בודק עד מקום שידו מגעת, והשאר מבטלו בלבו. פלימו אמר: כל עצמו אינו בודק מפני הסכנה.

כאשר יש חור בקיר שבין יהודי לגוי, לפי רב נחמן בר יצחק בודק עד מקום שידו מגעת, ולפי פלימו אין בודק כלל.⁹ הסכנה המדוברת היא "שלא יאמר הנכרי כשפים עשה לי" (רש"י ד"ה כל).

בנוגע לאכסדרה - האור בה חזק, זה מקום פתוח, וניתן למצוא בקלות חמץ בחורים וסדקים, ולכן אמר רבא "אכסדרא לאורה נבדקת". רש"י כתב באשר לאכסדרה: "אין צורך להביא לה אור הנר בלילה, אלא בודקה ביום". הבדיקה היא

9 פלימו היה תנא, אך הוא נזכר מעט פעמים. דעתו הובאה בתוספתא (סוטה א, ב). יש ברייתות בשמו: "תניא, פלימו אומר" (ראש השנה כד ע"א; תענית כה ע"א; סנהדרין י ע"ב), ומופיע ששאל שאלה את רבי (מנחות לז ע"א).

ד. לאור הנר... שאור הנר יפה לבדיקה

ביום י"ד בניסן, שהרי אלמלי הנימוק "אור הנר יפה לבדיקה" על פי הסברו של רב נחמן בר יצחק, היו אכן קובעים לבדוק חמץ סמוך לתחילת השעה השישית, או בבוקר מטעם "זריזין מקדימין למצוות". הבדיקה באכסדרה היא גם ללא נר, מאחר שרש"י הסביר (ד ע"א) שגם ביום מחשיך. כדברי רש"י כתב גם בפסקי רי"ד (ח ע"א):

ואמר רבא אכסדרה לאורה נבדקת. פירוש אכסדרה... אינה צריכה בדיקה לאור הנר, שאור החמה שולט בכולה.

הרי"ד כתב במפורש שהבדיקה לאור יום וללא נר.

2. רמב"ם

נראה להציע שגם הרמב"ם הבין כמו רש"י את סוגיות הגמרא, ובהתאם לכך פסק להלכה. הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ב, א) כתב:

מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו שנאמר "ביום הראשון תשביתו שאור מבתים" (שמות יב, טו). ומפי השמועה למדו שראשון זה הוא יום ארבעה עשר. וראיה לדבר זה מה שכתוב בתורה "לא תשחט על חמץ דם זבחי" (שם לד, כה), כלומר לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים, ושחיטת הפסח הוא יום ארבעה עשר אחר חצות.

בהלכה זו כתב הרמב"ם את המועד שבו יש להשבית את החמץ - י"ד בניסן, וציין דרשת פסוקים שמהם למדו את מועד זה.¹⁰

בהמשך כתב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ב, ג) את תקנת חכמים לבדוק חמץ, את התאריך והזמן המסוים באותו תאריך והנימוקים לכך, וכן את המשמעות של מועד התקנה לעניין לימוד תורה במועד הבדיקה. וכך כתב הרמב"ם:

[א] ומדברי סופרים לחפש אחר החמץ במחבואות ובחורים ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו.

[ב] וכן מדברי סופרים שבודקין ומשביתין החמץ בלילה, מתחלת ליל ארבעה עשר לאור הנר, מפני שבלילה כל העם מצויין בבתיהן, ואור הנר יפה לבדיקה.

[ג] ואין קובעין מדרש בסוף יום שלשה עשר, וכן החכם לא יתחיל לקרות בעת זו שמא ימשך וימנע מבדיקת חמץ בתחלת זמנה.

10 בהלכה ב כתב הרמב"ם מה המשמעות של השבתת חמץ. בענין זה עסקנו בנפרד בשיעור ז: ביטול חמץ - בלב וכהפקר.

במשפט הפותח [א] כתב הרמב"ם שהעיקר הוא חיפוש אחר חמץ שבחורים ובסדקים, אותו יש להוציא ולבער. דברים אלו מבוססים על דברי רב נחמן בר יצחק. במשפט השני [ב] כתב הרמב"ם על מועד הבדיקה, ובמה בודקים.

יושם לב שהרמב"ם כתב פעמיים את המילים: "מדברי סופרים". פעם אחת על התקנה עצמה לבדוק חמץ בחורים ובסדקים או במחבואות [א], ופעם נוספת על התקנה לבדוק ולהשבית בליל ארבעה עשר בניסן [ב].

הרמב"ם גם כפל את דבריו כשכתב על מועד הבדיקה: "בלילה" מתחילת ליל ארבעה עשר. הרמב"ם יכול היה לכתוב באופן פשוט יותר: 'וכן מדברי סופרים שבדוקין ומשביתין החמץ מתחלת ליל ארבעה עשר לאור הנר', שהרי כבר בהלכה א כתב הרמב"ם שמועד השבתת חמץ הוא בארבעה עשר בניסן. נראה שהרמב"ם כפל דבריו כי בהמשך המשפט הוא כתב שני נימוקים: (1) "מפני שבלילה כל העם מצויין בבתיהן"; (2) "ואור הנר יפה לבדיקה".

נראה להציע כמו שהסברנו את רש"י:

(1) המשפט "מפני שבלילה כל העם מצויין בבתיהן" מנמק מדוע יש לבדוק "מתחלת ליל ארבעה עשר", כי בעת הזאת כל העם מצויים בבתיהם.

(2) "ואור הנר יפה לבדיקה" מנמק מדוע יש לבדוק "בלילה". גם בכך פסק הרמב"ם כדברי רב נחמן בר יצחק.

במשפט השלישי [ג] פסק הרמב"ם את דברי אביי שהסיק כך מדברי רב נחמן בר יצחק.

בהמשך כתב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ב, ד) באמצעות מה בודקים ובאמצעות מה אין בודקים, והיכן עיקר הבדיקה, וכן כתב על מקום שבדקים שלא באמצעות נר, ועל מקום שאין צריך לבדוק כלל. כך כתב הרמב"ם:

[א] אין בודקין לא לאור הלבנה, ולא לאור החמה, ולא לאור האבוקה, אלא לאור הנר.

[ב] במה דברים אמורים? בחורים ובמחבואות,

[ג] אבל אכסדרה שאורה רב,¹¹ אם בדקה לאור החמה דיו.

[ד] ואמצע החצר אינו צריך בדיקה, מפני שהעופות מצויים שם והן אוכלין כל חמץ שיפול שם.

11 הרמב"ם בפירוש המשנה הסביר מהי אכסדרה: "ואכסדרה, רחבה מקורה שלפני הבתים" (מעשרות ג, ו); "ואכסדרה היא המדרכה שעושים לפני הבתים" (סוכה א, י), ועוד. במשנה תורה (הל' מזוזה ו, ג) כתב: "אכסדרה והוא המקום שיש לו שלשה כתלים ותקרה".

ד. לאור הנר... שאור הנר יפה לבדיקה

במשפט הראשון [א] כתב הרמב"ם שאין בודקים לאור אבוקה אלא לאור הנר. הרמב"ם לא ציין את הנימוק "אור הנר יפה לבדיקה" וכפי שמופיע במקור בעניין זה בתוספתא (א, א). אולי מפני שכבר כתבו בהלכה הקודמת, לא ראה צורך לחזור עליו שוב.

במשפט השני [ב] חזר הרמב"ם והדגיש שוב את מה שכתב בהלכה הקודמת. עיקר תקנת חכמים לבדוק חמץ היא לבדוק בחורים ובסדקים. גם בהלכות שלאחר מכן (שם ה-ו, ח) עסק הרמב"ם בפרטי הלכות הקשורות לחמץ שיכול להימצא בחורים. הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ג, א) חזר שוב על כך שהעיקר הוא בדיקה בחורים ובסדקים:

כשבודק אדם ומחפש בלילי ארבעה עשר מוציא את החמץ מן החורים ומן המחבואות ומן הזויות ומקבץ הכל ומניחו במקום אחד עד תחלת שעה ששית ביום ומבערו.

עיקרה של ההלכה שם הוא ללמד שיש לקבץ את החמץ שנמצא בבדיקה למקום אחד, ולשורפו בשעת הביעור. הרמב"ם היה יכול לכתוב את ההלכה הזאת גם בלי לציין במדויק היכן יש לבדוק, אלא לכתוב באופן כללי: 'כשבודק אדם ומחפש בלילי ארבעה עשר, מוציא את החמץ [מהמקומות שבדק בהם] ומקבץ הכל ומניחו במקום אחד...'. מדוע חזר הרמב"ם ופירט: "מן החורים ומן המחבואות", ואף ציין מקום פינתי נוסף: "ומן הזויות"? נראה שרצה לחזור ולהדגיש שעיקר הבדיקה בלילה באמצעות הנר היא באותם המקומות שקשה להגיע אליהם - חורים וסדקים. כפי שביארנו לעיל את דברי רש"י, ייתכן שגם הרמב"ם הבין שדברי רב נחמן בר יצחק שהסביר את היתרון של נר לעומת אבוקה, מלמדים גם על עיקר הייעוד של בדיקת חמץ - בדיקה בחורים ובסדקים.

במשפט השלישי [ג] עסק הרמב"ם בבדיקה באכסדרה. ההלכה בעניין אכסדרה לא נכתבה כהלכה בפני עצמה, אלא בהנגדה למשפטים הקודמים: "...אלא לאור הנר. במה דברים אמורים? בחורים ובמחבואות, אבל אכסדרה שאורה רב, אם בדקה לאור החמה דיו". חורים ומחבואות אלו מקומות חשוכים, שיש סיכוי רב שיימצא בהם חמץ, ונדרש אור נר כדי שיהיה אפשר לבדוק אם אכן נוקו מקומות אלו כראוי. אך אכסדרה היא מקום "שאורה רב" ואשר על כן "אם בדקה לאור החמה דיו". הרמב"ם לא כתב כאן באיזה תאריך מדובר, ונראה שסמך על מה שכתב בתחילת הפרק שמועד ההשבתה של החמץ הוא ב"ד בניסן, ואשר על כן מדובר על אדם שבדק חמץ באכסדרה ביום י"ד בניסן.

מה כוונת הרמב"ם בדבריו "אם בדקה לאור החמה - דיו". האם כך יש לנהוג לכתחילה או שזה רק בדיעבד? הכסף משנה (שם) הסביר:

אבל אכסדרה שאורה רב אם בדקה לאור החמה דיו. תימה דבגמ' (דף ח ע"א) אמרינן "אמר רבא אכסדרה לאורה נברקת". ומוכח התם דלכתחלה קאמר. ומדברי רבינו נראה דדוקא דיעבד. וכתב הר"מ דמשמע לרבינו דלכתחלה צריך לבדקה בלילה מפני שבני אדם מצויים בכתייהם, אף על גב דליכא טעמא דאור הנר יפה לבדיקה. ותו שהרי הכל בכלל אין בודקין לאור החמה דאיתא בירושלמי (פסחים א, א).

הכסף משנה הבין שכוונת הרמב"ם היא שרק בדיעבד אם בדק אדם אכסדרה ביום לאור החמה - דיו. ואדרבה, לפי הרמב"ם (לעיל הלכה ג) לכתחילה יש לבדוק בלילה, מפני שבני אדם מצויים בכתייהם, על אף שבבדיקה באכסדרה אין שייך הטעם "שאר הנר יפה לבדיקה" מאחר שביום האור שם הוא רב. נוסף על כך, הרמב"ם כתב שאין לבדוק לאור החמה, ובדיקה של אכסדרה ביום היא בדיקה לאור חמה, שלכתחילה אין לעשות זאת.

אולם נראה שאכן דברי רבא: "אכסדרה - לאורה נברקת", הם אמירה איך בודקים לכתחילה אכסדרה. זו כוונת הרמב"ם, וכך הבין גם הלחם משנה (שם) שהוסיף שדברי הרמב"ם "אם בדקה..." אין הכוונה שכך ההלכה בדיעבד. אדרבה, הרמב"ם הוסיף ונימק "אכסדרה שאורה רב", זהו מקום פתוח עם הרבה אור, בניגוד לחורים וסדקים ששם אין אור וקשה למצוא. אמנם הכסף משנה טען שלפי הרמב"ם יש לבדוק לכתחילה בלילה מפני שבני אדם מצויים בכתייהם, אך זה מסביר רק מדוע יש לבדוק בתחילת הלילה ולא מסביר מדוע תיקנו לבדוק בלילה בכלל. ואכן גם הכסף משנה הודה שהנימוק "שאר הנר יפה לבדיקה" איננו מתאים בהקשר של בדיקה באכסדרה מפני שאורה רב.

הטענה שבדיקה ביום באכסדרה היא בניגוד להלכה שאין בודקים לאור החמה וכאמור בירושלמי - אכן בירושלמי (א, א) מהלך הסוגיה הוא אחר, ובירושלמי יש הקפדה גדולה יותר בנוגע לבדיקת חמץ דווקא בלילה.¹² אך הרמב"ם לא התבסס

12 יש לציין שהירושלמי שם דן בדבר החובה לבדוק בבית הכנסת, והשואל חשב להציע שבית הכנסת יהיה פטור מבדיקה בלילה מפני שאורו רב: "ר' ירמיה בעי: בתי כניסיות ובתי מדרשות מהו שיהו צריכין בדיקה? מה צריכא ליה שכן מכניסין לשם בשבתות ובראשי חדשים. ותהא פשיטא ליה הכן הוא? צריכה ליה הואיל ואורן מרובה".

בדבריו כאן על האמור בירושלמי,¹³ ואדרבה התבסס על דברי רב נחמן בר יצחק בבבלי בכמה מקומות בפסחים בפרק ראשון, וכן על דברי רבא. גם מה שכתוב בכרייתא שאין לבדוק לאור החמה, הכוונה היא שאין לבדוק חמץ שעלול להימצא בתוך הבית ביום י"ד בניסן, על בסיס אור השמש שחודר לבית. אך אכסדרה היא מקום פתוח, היא איננה בית, "ואורה רב", ובמצב כזה ניתן לבדוק לאור היום. הרמב"ם כתב: "אם בדקה לאור החמה - דיו". באופן פשוט כוונתו לומר שזה בסדר, ואין צורך יותר. הוא לא הזכיר שיש צורך לבדוק ביום עם נר, ונראה שהביטוי "דיו" אומר שכך מספיק לבדוק לאור חמה, ואין צורך בנר.¹⁴ הרמב"ם השתמש בביטוי "דיו" בהלכות נוספות בהמשך (הל' חמץ ומצה ב, יד, טז; ג, ט). גם בהלכות אלו אין הכוונה בדיעבד או לכתחילה. כוונתו לומר שיש מצבים שבהם כך הדרך לבדוק, ולפעמים רק לבטל ולא לבדוק כלל. לא בכל מצב מממשים את תקנת חז"ל בבדיקת חמץ.

זה גם מה שכתב הרמב"ם במשפט הרביעי [ד] בנוגע לאמצע חצר: "ואמצע החצר אינו צריך בדיקה, מפני שהעופות מצויים שם והן אוכלין כל חמץ שיפול שם". אכן היה חמץ במקום, אבל ההנחה היא שהעופות אכלו הכול, ואשר על כן אין צורך לבדוק ואף לא לבטל, מפני שאין שם חמץ.

סיכום

נראה שרש"י והרמב"ם הבינו כך את פרטי הסוגיה:

- א. מה מעמדה של בדיקת חמץ? בדיקת חמץ לאור הנר בתחילת ליל י"ד בניסן היא תקנת חכמים.
- ב. באיזה אמצעי בודקים החמץ, ומדוע? בודקים באמצעות נר "כי אורו יפה" במובן זה שבאמצעות אלומת האור המופק מהנר נוח וניתן לבדוק, בשונה מאלומה האור המופקת מאבוקה.
- ג. מהו מועד הבדיקה? בודקים בליל י"ד בניסן בתחילת הלילה, כי אז רוב האנשים בבתיהם.

13 להלן נציין שהרמב"ם השתמש כמה פעמים בביטוי "דיו" כשהורה רק לבטל את החמץ, או לבדוק עד שידרו מגעת. הביטוי "דיו" בהקשר של בדיקת חמץ אינו מופיע בבבלי, אך מופיע פעם אחת בסוגיית הירושלמי (א, א) בנוגע לבדיקת חמץ במרתף יין: "...באפוצות (כשהחביות צפופות ודבוקות זו לזו), מעביר עליהן את הנר, ודיו".

14 הב"ח (או"ח סי' תלג) כתב: "ולדעת הרמב"ם אפילו ביום י"ד לכתחלה לא יבדוק אלא לאור הנר". הרמב"ם לא הזכיר כלל את הצורך לבדוק ביום לאור הנר.

- ד. בדיקה באכסדרה - אכסדרה שאורה רב ניתן לבדוק ביום י"ד בניסן. לפי רש"י כשבדקים ביום אין בודקים באמצעות נר כי הוא מחשיך. הרמב"ם כתב שבדוק "לאור החמה - ודיו", משמע ללא נר, אך הרמב"ם לא נימק זאת.
- ה. בדיקה בחצר - אין צורך לבדוק בחצר כלל. ההנחה היא שהעופות אכלו את החמץ שהתפזר שם.